

Från Wendela Hebbe till Marianne Fredriksson - 150 år av inlevelsejournalistik

Ett kort sammandrag av en installationsföreläsning på journalisthögskolan(JMK) den 5 maj 1995 av Ami Lönnroth

Journalistyrket har länge varit ett mycket mansdominerat yrke, präglad av manliga maktkamper och revirstrider och en människo- och samhällssyn som ger ganska snäva ramar åt det man kallar "verkligheten", den som anses värd att beskriva och påverka.

På senare år har alltfler kvinnliga journalister kommit att uttrycka sitt missnöje med denna mansdominans. De kräver ett kvinnligt inflytande över journalistiken med motiveringen att detta skulle innebära en annan syn på världen och de människor som befolkar den.

Det leder till två frågor:

1. Bedriver kvinnor journalistik på ett annat sätt än män?
2. Kan man rentav tala om en feminism som gjort sig märkbar inom medierna?

Låt oss göra en snabb historisk tillbakablick på kvinnors inflytande i svensk press. Året är 1841. En ung vacker lärarinna från Jönköping tar båten till Stockholm för att uppsöka den fruktade Aftonbladsfursten Lars Hierta. Året innan har hon lyckats få en roman antagen på hans förlag. Nu vill hon personligen träffa honom, kanske med hopp om att han skall ge ut fler av hennes litterära alster. Det är inte bara litterära ambitioner som driver henne.

Hon har nyligen blivit lämnad ensam med tre små flickor sedan hennes man Clemens gått i konkurs efter äventyrliga affärer och försvunnit ut ur landet. Hon är på jakt efter en inkomstkälla.

Mötet blir en stor framgång för Wendela Hebbe. När hon går därifrån har hon med sig ett kontrakt som lovar "förse fru Hebbe ifrån den 1 oktober 1841 till samma tid år 1842 med sysselsättning i litterär väg av den beskaffenhet att fru Hebbe därav må äga att påräkna en inkomst av tusen riksdaler banko..." . I praktiken hade hon blivit Aftonbladets kulturchef - och skulle så förbli i tio år - med ansvar för "recensionsdepartementet" utöver att hon översatte och introducerade utländska romanförfattare i de alltmer populära följetongerna som kom att attrahera framför allt kvinnliga läsare.

Som Ni vet, uppstod så småningom ett kärleksförhållande mellan Lars Hierta och Wendela Hebbe, en välkänd offentlig hemlighet i det kulturella Stockholm på den tiden. Och säkert var det så att det sade ”klick” redan när Lars Johan Hierta första gången träffade den svartögda fru Wendela. Men det är ganska troligt att detta drastiska steg att för första gången fast anställa en kvinna på en tidningsredaktion också hade rent journalistiska motiv. Hierta förstod att hans tidning kunde behöva ett kvinnligt inslag som appellerade till en kvinnlig läsekrets. En motvikt mot alla de hårda strider och osannolika affärer som hade ställt till upplopp och nästan revolution under det stormiga 1830-talet som också var hans tidnings första decennium.

Wendela Hebbe kom under tio års tid att få ett stort inflytande på Aftonbladets redaktion. Inte bara på Hierta själv utan t ex också på Love Almqvist som hon blev nära vän med. Liksom på flera andra av tidningens medarbetare som respekterade och högaktade henne. Hon höll litterär salong för den tidens litteratörer. Och såg sig förmodligen själv mer som litteratör än som journalist. Men under fyrtiotalets andra hälft kom hon att förnya journalistiken på ett mycket påtagligt sätt. Hon introducerade det sociala reportaget.

Hon hade varit anställd på Aftonbladet i tre år när debatten om de fattigaste fattiga, den s k pauperismen, tog fart i hela samhället och i hög grad kom att påverka hennes journalistiska inriktning. I Aftonbladet lanserade överstelöjtnanten Carl af Forsell idén om ett ”Skyddssyskonför-bund”:

Wendela Hebbes artiklar i ämnet blev början till en ny aktiv journalistik. Hon skrev om hur viktigt det var att man tog sig an ”andligen lytta barn” och ”minderåriga bovännen” som ”snart sagt fostras till brottet och vandrar i syndens mörker från vaggan i sin moders hus till den gröna graven på avrättningsplatsen”.

Parallellen med vår tids värstingdebatt är påtaglig - även om språkdräkten idag är en annan.

Som den alltmer drivna journalist Wendela Hebbe utvecklas till, inser hon att det är de praktiska påtagliga exemplen ur vardagslivet som skall till om hon skall nå ut till läsekretsen med sitt sociala engagemang. Hon uppsöker fattiga nödställda i deras hem eller tar emot dem i sitt eget och gör av deras liv sannsagor som trycks i tidningen med den följd att portmonnärer öppnas och pengar strömmar in. Uppsökande journalistik eller kampanjjournalistik skulle man kunna kalla det för. Men naturligtvis med den vedertagna synen på samhällets orubbliga klasskillnader.

Någon analys av vad pauperismen kunde bero på gjorde Wendela Hebbe inte. Den analysen skulle i stället komma i en ny typ av tidningar som nu i mitten av 1840-talet började dyka upp med nya oroande läror - arbetarrörelsen och socialismen befann sig i sin sin linda. Nu började de få röst i tidningar som Folkets röst och Söndagsbladet.

Inte heller kan man kalla Wendela för feminist, i den meningen att hon medvetet skulle ha kämpat för bättre villkor för kvinnor. I så fall var hennes alltmer närstående vän och arbetsgivare en betydligt större feminist i sitt envetna politiska arbete för att förbättra kvinnors ställning, ge dem rätt till arbete, utbildning, myndighet. Och likaså hennes vän Almqvist som fått en hel borgerlighet att vrida sig av fasa över de radikala idéer han torgförde i sin roman "Det går an".

Men var Wendela Hebbe inte feminist i teorin så var hon det faktiskt i praktiken genom den ställning hon fick, genom sitt uppenbarligen frimodiga sätt att umgås med manliga kolleger okonventionellt och utan choser. I hennes salong kunde den tidens ledande herrar och damer hitta en ny ton i umgänget, säkert väl så viktigt som teoretiska programförklaringar.

Och vad man i varje fall kunde konstatera var att Wendela Hebbe stod för något nytt och annorlunda under de tio år hon var verksam vid Aftonbladet, till dess Hierta sålde sin tidning 1851.

Det kom fler kvinnliga journalister efter Wendela Hebbe. Långsamt börjar en ny yrkesgrupp utkristallisera sig - de redaktionellt arbetande kvinnliga yrkesjournalisterna. Oftast var det på utrikesredaktionen de hamnade, som översättare och notisförfattare - borgerlighetens bildade flickor med stora språkkunskaper.

Det kom att dröja till en bit in på detta sekel innan feministiska tankar slog igenom bland kvinnliga journalister. Det verkar rimligt att sätta året 1910 som startåret för ett slags kvinnorörelse inom journalistkåren. Det var det året Elin Wägnér gav ut sin roman Pennskaftet. Egentligen var den tänkt - i varje fall enligt ett förord av Barbro Alving i en senare utgåva av boken - som en pionjärroman för en friare syn på kärleken, en ny erotisk moral för kvinnans del. Samtidigt som den var en skildring av det tidiga 1900-talets intensiva rösträttskamp.

Men romanens unga journalistflicka, Pennskaftet kallad, kom framför allt att bli den kvinnliga journalistkårens genom tiderna bästa PR-kvinna. Romanen ger egentligen ingen inblick i den redaktionella miljön, de upplysningar man får om Pennskaftets yrkesverksamhet är att hon ränner i utnötta skor och trasiga handskar på föreningsmöten och föredrag, hon möter prinsessor och prostituerade med samma renhjärtade nyfikenhet och hon föreläser om moral och omoral för en häpen ung arkitekt som tycker sig ha fått en journalistdemimonde på gaffeln. Unga kvinnliga journalister hade fått en förebild, ett identifikationsobjekt.

Det är tydligt att Pennskaftet hade sin motsvarighet i verkligheten, hon var inte bara en feministisk konstruktion. Bo Bergman menade i sin recension i DN att Elin Wägner kvickare och säkrare än någon annan lyckats fånga den moderna självförsörjande kvinnan. Och i Stockholms Dagblad skrev Klara Johanson:

”Pennskaftet är nämligen en riktig människa. Livsvarm och livlig kommer hon direkt från sitt reportagespring rusande in i romanen, och hon tycks aldrig ha hört hur en ung dam bör skicka sig på ett så offentligt och högtidligt tillfälle”. Och så talar hon om hur Elin Wägner själv brutit mark för kvinnorna på flera journalistiska områden.

Inte för att de alltid rönt så mycket uppskattning för detta, men på något sätt i smyg lyckades generationer kvinnor vidga fältet för det som av medierna blev erkänd verklighet.

Till pionjärerna räknar jag också min förra chef på Svenska Dagbladets Idagsida. För vad är det Idagsidan har gjort, under Marianne Fredrikssons ledning, om inte att mer eller mindre i smyg introducera nya och för en dagspresspublik ovana ämnesområden.

Åtskilliga gånger har jag fått berättat för mig hur det var den där gången när Idagsidan någon gång på hösten 1974 introducerades för ett gäng skeptiska avdelningschefer vid morgonmötet runt Busters, chefredaktörens, bord. Det var det ouppklarade mordet, det var börsern som steg eller föll, det var ett nytt politiskt utspel, med andra ord rejäla och handfasta nyheter som presenterades runt bordet. Och så kom turen till Marianne som meddelade: ”Vi börjar en artikelserie på temat *Ont i själen*.” Vadan ett jättegärv utbröt. Det var det löjlige de någonsin hört talas om.

Men som Buster von Platen konstaterar i sina memoarer: ”Marianne Fredriksson tog ett nytt grepp på tillvaron. Hon ville att Idagsidan skulle handla om det som hände inte på ytan utan under ytskiktet, det rörde sig

om samlevnad, mänsklig utveckling, psykologi, så kallad alternativ medicin, om sorg och glädje.”

Kanske är det där hemligheten ligger. De kvinnliga pionjäreorna i pressen - från Wendela Hebbe till Marianne Fredriksson - gör journalistik av sina liv, av sina engagemang, stick i stäv med de normer som säger att en journalist skall förhålla sig strikt neutral och personligen stå helt utanför eller vid sidan av de händelser eller idéer han har fått i uppgift att skildra.

Det är på ett annat plan av verkligheten de rör sig, där människor älskar, lider, lever och dör. De förmår tala till och om människor mitt i livet och de får ett stort gensvar.

□

